

УДК 81'38

Мамич М. В.

ЦІННІСНО-АКСІОЛОГІЧНІ ТА ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАРИСУ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ КОНТЕНТІ ЖУРНАЛУ «ЖІНКА»

У статті представлено зміст поняття «ціннісна картина світу» як системи вербалізованих моральних цінностей. Окреслено мовні особливості медіа-жанру «нарис» як різновиду художньо-публіцистичного підстилю, де провідне місце займають морально-етичні складники.

Ключові слова: ціннісна картина світу, антропоцентричність, публіцистичний контент, медіа-жанр, лінгвокультурологічний контент.

Мамич М. В. Ценностно-аксиологические и жанрово-стилевые особенности очерка в публицистическом контенте журнала «Жінка». – Стаття.

В статье представлено содержание понятия «ценностная картина мира» как системы вербализованных моральных ценностей. Определены языковые особенности медиа-жанра «очерк» как разновидности художественно-публицистического подстиля, где ведущее место занимают морально-этические составляющие.

Ключевые слова: ценностная картина мира, антропоцентричность, публицистический контент, медиа-жанр, лингвокультурологический контент.

Mamich M. V. Value-axiological and genre-stylistic features of the essay in the publicistic content of the “ZHINKA” magazine. – Article.

The article presents the content of the “value picture of the world” concept as a system of verbalized moral values. The language features of the media genre “essay” are defined as a variety of artistic and publicistic sub-style, in which the moral and ethical components play a leading role.

Key words: value picture of the world, anthropocentrism, journalistic content, media genre, linguocultural content.

У газетно-журнальному контенті багатьох видань нормою інформаційної політики є широке охоплення різновидів інформації та ціннісних орієнтирів соціуму, що створюють його лінгвокультурологічний контент. Виходячи із розуміння самого предмета лінгвокультурології, тобто не лише етномаркованих знаків, мови побуту, мови як дзеркала народної культури (біля витоків цих думок на початку XIX ст. стояли брати Грімм, Йоганн Гердер, Вільгельм фон Гумбольдт; у 60–70-ті рр. XIX ст. – Федір Буслаєв, Олександр Афанасьєв, Олександр Потебня), пропонуємо проєкцію ціннісно-аксіологічної теорії лінгвокультурології на мову в різних сферах її вияву, зокрема медійній. Адже, за гумбольдтівською концепцією, мова бере активну участь у всіх сферах культурно-дискурсивного життя – у сприйманні та усвідомленні дійсності. Як справедливо відзначила В.І. Постовалова: «Мова <...> – виразник і зберігач несвідомого стихійного знання про світ, історичну пам'ять, про соціально важливі події в житті людини. Мова – дзеркало культури, що відображає образи минулих культур, інтуїції та категорії світосприйняття» [9, с. 30].

Цінність – це сформоване уявлення про значення об'єкта для суб'єкта, індивіда та суспільства. Ціннісно марковані в культурі смисли корелюють із ключовими концептами як інваріантними утвореннями, у яких відкладаються образи часу, оцінки подій та людей. Ціннісним для людини стає те, що набуває певного смислу в діяльності серед інших людей, що її оточують. Ціннісне поступово стає мотивом діяльності людини [1, с. 5], чуттєвим орієнтиром, ідеалом, що задовольняє широке коло потреб.

Взаємодія ціннісно-аксіологічних координат створює картину світу, виражену в мові. Останнім часом мовознавці наголошують на тезі, що картина світу – це відображення досвіду певних народів за допомогою вербалізації та орієнтації на інтереси людини (В.В. Жайворонок [3], Л.А. Лисиченко [6] та ін.). Цей досвід може бути виражений у мові, де створює відповідну мовну картину світу, що має часопросторові, жанрово-стильові, лінгвоестетичні координати динаміки.

Обґрунтовуючи антропоцентричність змісту картини світу, В.І. Карасик увів у науковий обіг поняття

«ціннісна картина світу», під яким запропонував розуміти «систему моральних цінностей, етичних норм і поведінкових правил, яка реконструюється у вигляді взаємопов'язаних оцінних суджень, що співвідносяться з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду, типовими фольклорними і відомими літературними сюжетами» [4]. Ціннісна картина світу має свої домінанти, що визначають тип культури, підтримуваної в мові. Отже, вона – складник мовної (колективної та індивідуальної) свідомості, що може бути описана, на переконання згаданого дослідника, за допомогою концептів як смислових утворень, що відображають сприйняття, розуміння певного феномена в соціальній дійсності.

Вербалізуючись, як і концепти, ціннісні орієнтири беруть активну участь у процесах формування, підтримання стабільності та розвитку ціннісної картини світу певного соціокультурного простору у складі мовної картини світу. Лексика, фразеологія у структурі тексту, смисловираження відображають концептуально-ціннісну картину світу. Порівняємо у зв'язку із цим думку В.І. Кононенка: «Синергетичні, лінгвокреативні потенції вербальної одиниці виявляють себе в образному слововживанні у взаємодії когнітивних і дискурсивних чинників з опосередкованим осмисленням *духовно-культурних цінностей* [виділення наше – М. М.] – концептосфери національної спільноти» [5].

Отже, цінність для соціуму – це щось вагоме, важливе з-поміж об'єктів чи суб'єктів довкілля, це те, із чим індивід чи соціальна група тісно пов'язані. Ціннісними є характеристики наукового знання, а також морально-етичні та художньо-естетичні складники концептуально-мовної картини світу. З погляду О.О. Маленко: «У реальному бутті переваги надають тим цінностям, що уможливають повноцінне життєвладштування в його конкретних виявах, суспільному впорядкуванню. Простір ідеального буття окреслюють духовне, інтелектуальне, інтуїтивне в існуванні людини, що вповні реалізується в поетичній творчості. Цінностями при цьому стають екзистенційні й інтелектуальні рівні самої мови як сфери духовної діяльності людини» [7].

Ще одне важливе уточнення. Цінність завжди корелює з оцінкою і без неї не існує. Оцінки, як відомо, можуть бути виражені емоційно-чуттєво, у раціонально-вербальній формі, у формі прагматики поведінки. Для лінгвокультурології найважливіше вербальне вираження оцінки. Цінність і оцінка закріплюються у словах-цінностях, які відображають концепти, образи глобального та етнічного світів. Лінгвокультура нації семіотизується у вербальних знаках – словах, словах-символах, словах, у яких відбито мовно-предметний і мовно-психологічний зріз часу, а також стереотипні формули, сформовані в комунікативних ситуаціях [2].

Ціннісні орієнтири переплетені в тому чи іншому друкованому газетно-журнальному джерелі, у його контенті і тісно взаємодіють з інформаційною структурою видання. Вони визначальні для неї, а також для рубрикації, відбиваються у системі заголовків, за якими уявний читач орієнтується щодо змісту текстів, вибору текстів для читання. Знаки лінгвокультури – етномарковані слова, словосполучення, повторювані (наскрізні) слова, фразеологізми, перифрази, публіцистичні кліше, паремії, прецедентні імена, мовно-естетичні знаки культури, слова-носії історичного досвіду народу, навіть цілі тексти – пронизують усю медійну інформацію, створюючи вертикальний контекст культури із ціннісно маркованими універсальними знаками та етнічними стереотипами. Усі вони відбивають ментальність та духовний світ соціуму на кожному конкретному відрізку його розвитку.

Категорійною ознакою мови засобів масової інформації (далі – ЗМІ) є її публіцистичність, яка охоплює й актуальність, а значить, ціннісно-аксіологічне наповнення проблемами сучасності. Медіа-жанри (далі – МЖ) ЗМІ змодельовані на репрезентацію інформації громадсько-політичної, суспільно-культурної, виробничої, навчально-виховної сфер діяльності спільноти; їх змістове наповнення спрямоване на розв'язання важливих суспільно-політичних, соціально-економічних, ідеологічних, морально-етичних, творчих проблем; вони призначені активно впливати на читачів, давати оцінку предмету інформації, активізувати емоційно-експресивне ставлення до фактів та суб'єктів розмови. Усі ці ознаки охоплює публіцистичний контент політематичного ЗМІ.

Відповідні медіа-тексти (далі – МТ) насичені лексико-тематичними, лексико-семантичними класами слів (суспільно-політична лексика та лексика інших сфер діяльності й галузей науки і життя), які прийнято співвідносити з публіцистичним стилем. На відміну від МЖ інших контентів, публіцистичний тяжіє до аналітизму, логізації викладу, переплетених з образним мовним вираженням; документальна фактографічність поєднана з емоційною оцінкою явищ, дій, процесів суспільної ваги. Публіцистизм пронизує, безумовно, й інші контенти політематичного ЗМІ, утім саме він орієнтований на лінгвокультурологічну актуалізацію соціальних, політичних, релігійних цінностей (якщо ми говоримо про МЖ з ознаками власне публіцистичного підстилю), а також естетичних, моральних (МЖ з ознаками художньо-публіцистичного підстилю), пізнавальних (МЖ з ознаками науково-популярного/науково-публіцистичного підстилю).

Традиційно до жанрів художньо-публіцистичного підстилю, в контексті лінгвостилістики, відносять нариси, есе, фельетони, памфлети (Л.І. Мацько [8], Г.Я. Солганик [10]). Відомо, що тексти такого МЖ засвідчують один із векторів взаємодії стилів і жанрів літературної мови: у них посилюється роль мовно-естетичного компонента, що виконує функцію засобу оповідання про події в художньому ключі, засобу образного, конкретно-чуттєвого

узагальнення, соціальної, емоційної оцінки факту, події, явища. У художньо-публіцистичних МЖ більш виражене авторське «я» (персоналізованість), можна виявити індивідуально-авторські стилістичні ознаки.

За нашими спостереженнями, у відомому видавничому проекті – журналі «Жінка» – МЖ «нарис» репрезентований такими різновидами, як проблемний і портретний. Оскільки за художньо-публіцистичним підстилем закріпилася функція оперативного фактографічно-експресивного відгуку на суспільно важливу подію, розкриття на документальній основі образу цікавої, знакової особи, то публіцистичний контент названого журналу не може обійтися без МТ із такими жанрово-стильовими особливостями.

Ціннісно-аксіологічні та жанрово-стильові ознаки МЖ «проблемний нарис» відбиває, наприклад, МТ, спрямований на висвітлення такого гострого питання суспільного значення, як пам'ять про розстріляних у Бабиному Яру (МТ «Вона <...> вдова матроса» («Жінка», 2012 р., № 9)).

Композиційно МТ розбитий на три частини. Перша – насичена художньо-образними компонентами, у якій авторка вводить читача в ситуацію через короткий опис довкілля (індивідуально-авторські метафори, порівняння, експресивні епітети), що далі контрастує із чорно-сірими конкретно-чуттєвими образами, пор. опис сонячного дня (*Була це літня яскрава днина, коли сонце розкошувало, як молода іменинниця, птаство заливалося нестримним радісним співом, земля пишалася розмаїттям квітів, метеликів, трав*) та пам'ятного місця (*Посеред цієї розкоші життя, святкового радісного єднання землі й неба дисонансом стояв над Бабиним Яром грізний монумент полеглим. Поодинокі перехожі, сковзнувши поглядом по мармурових застиглих муках, пробігали швиденько, не стисуючи ходи, не зупиняючись. Попри густий затінок, буяння квітів, упорядкованість алей, прогулюватися сюди не приходять*).

Знайомство з персонажем, його словесний портрет короткі: *Мою увагу привернула жінка в літах, скромно одягнена, яка стояла перед пам'ятником. Похила її постать навіть із-за спини вказувала на глибокий сум і скорботу*. У цитаті акцент зроблено на настроєвих лексико-семантичних компонентах, стислих ознаках зовнішності.

Друга частина аналізованого МТ – розповідь незнайомки, що пояснює її скорботу й увагу до цього пам'ятного місця. Журналіст оформляє її мову як оповідь від першої особи: *Оце ж мені було літ чотирнадцять у ту пору. Мама послала до родички сказати їй, що завтра поїдемо у село до бабусі, бо тут уже далі залишатися нам не можна. «Але гляди мені, не затримуйсь. Одна нога – тут, друга – там. Та не йди через Бабин Яр: там німців повно»*. Відповідно, стрижневі синтаксичні структури, що ведуть оповідь, нанизують інформацію про подію, – означено-особові речення (*Таки затрималася у тітки. А щоб надолужити згаяний час, таки пішла навпростець через той-таки Бабин Яр*). Опис баченого страхіття передано стисло – за допомогою дієслів на означення руху: *А один від кулі якимось крутнувся, розвернувся до яру спиною, зняв руки догори і впав не у яр, а в протилежний бік. І тоді німець підскочив і довго-довго стріляв по ньому. Тіло хлопця ще деякий час здрігалось,*

і <...> Я вже нічого далі не бачила <...>. Переживання дівчини від побаченого передає опис її хворобливого фізичного стану: Вся так трусилася, начебто через мене пропустили струм. Поплазувала звивистою стежкою. Десь уже аж при виході з яру знову спробувала звести-ся на ноги. Це мені вдалось <...>. Глибокі психологічні враження, що трансформувалися в образ живого матроса, втілено також в описі сновидінь: А вночі мені снівсья матрос. Снівсья живим, здоровим. Удень я собі дома-лювувала йому очі, його слова, дослухалася до його го-лосу. Згодом навіть почала подумки розмовляти з ним.

У третій частині нарису журналіст вдається до публіцистичного урочисто-скорботного узагальнення з фігурою повтору, підсиленого графічно: *СТО ТИСЯЧ розстріляних лежать під нами. Обірвано СТО ТИСЯЧ життів, перестало битися СТО ТИСЯЧ сердець. Ні в чому не винних! Серед них діти і немовлята!*

Прикінцеві ключові слова нарису – *пам'ятати, не забувати* – суголосні назві МТ, його темі: *Допомогти не забувати ні у свято, ні в будень, ні в сонячні дні, ні в непогідь, ні в радості, ні в скорботі про тих, хто віддав своє життя, життя своїх ненароджених дітей для того, щоб ми чули спів пташок, грілися під ласкавим літнім сонечком, закохувалися й любили, вірили і сумнівалися <...>; Я низько вклонилася незнайомці, що несе в собі пам'ять про події.*

МЖ «портретний нарис» орієнтований на створення образу особистості з певними перипетіями її життєвого шляху, внутрішніх переживань, роздумів про життя тощо. На відміну від художнього тексту, у портретному журнальному нарисі йдеться про реальну особу, яка займає певне місце в суспільстві, репрезентує певну соціальну чи культурно-мистецьку групу людей.

Час та зацікавлення спільноти, що становлять частку його образу, відбивають і МТ цього МЖ. Наприклад, у 1980-ті рр., коли ще був сильний інтерес до постатей т. зв. революційного часу (10–20-их рр. ХХ ст.), на сторінках тоді «Радянської жінки» був опублікований МТ «Груповий портрет з Оксаною Коцюбинською» («Радянська жінка», 1988 р., № 1); знаковим для 1990-х рр. був нарис про життя і творчість, кінокар'єру Вероніки Кастро, яка зіграла головну роль у першому бразильському серіалі, що демонструвався на екранах країн колишнього СРСР («Чула, Чуліта, яка ти насправді?» («Жінка», 1993 р., № 5)).

Кожен із МТ має свої мовно-стилістичні та композиційні особливості. Насамперед вони відрізняються тим лексичним складом, що утримує медіа-топік, пор.: у першому МТ переважає суспільно-політична лексика – *дружина легендарного організатора і командира Червоного козацтва, більшовицька партія, Лютнева революція, сибірське заслання, Київський міський більшовицький комітет, нелегальний учнівський гурток, член редколегії урядового органу Радянської України, боротьба проти німецьких окупантів та українських буржуазних націоналістів* тощо; у другому МТ – лексика культури та мистецтва: *сходження на Олімп, найфотогенічніше обличчя, головні ролі у телесеріалах на «Телевісі», найпопулярнішу в Мексиці музичну програму «Ла мовіда», прямий ефір, любов телеглядачів* і т. ін.

Перший нарис структурований як груповий портрет: це відгуки, розповіді сучасників головної героїні – Окса-

ни Коцюбинської, старшої доньки славетного Михайла Коцюбинського. Другий – за сферами життя відомої актриси та телезірки і параметрами оцінки її як особистості (родина, зовнішність, характер, любов, кар'єра).

Обидва портретні нариси містять обов'язковий складник – вирізнення індивідуальних рис особистості. Отже, стилістично навантаженими стають відповідні ключові соматизми, характеристичні епітети, абстракти на позначення рис характеру, особливостей поведінки. Наприклад, словесний портрет Оксани Коцюбинської створюють такі, іноді навіть антитетичні, маркери зовнішності: *Вся її краса й привабливість – це чудове поєднання яскравих барв. Її зовнішність була такою довершеною, що навіть в тисячному натовпі відразу помітиш і замилуєшся* (зі спогадів товаришки О. Ситниченко); *Оксану я не назвав би красунею: риси обличчя неправильні, та й ніс аж ніяк не античний. <...> Ні, не було в ній класичної жіночності, яка в той час неодмінно пов'язувалася із чимось блідим, хворобливим і колим. Все міцне: шия, плечі, уся постаць міцно збудована. Зате талія – тростинка, та й годі! Рухи жваві, поривчасті. <...>* (зі спогадів чоловіка – В. Примакова).

У портретному нарисі Вероніки Кастро актуалізовано також оцінні епітети, позитивно марковані характеризувальні дієслова, прикметники, аксіологічні іменники на означення поведінки, рис зовнішності, професійної успішності. Отже, вона постає як вдячна дочка (*Вероніка із вдячністю й побожною шанобливістю в усіх інтерв'ю наголошує, що саме мама допомогла їй стати такою, якою вона є*), приємна у спілкуванні людина (*Тонке відчуття гумору й невимушена реакція на нього. <...> бажання розуміти співрозмовника і бути йому зрозумілою*), особистість із високою самооцінкою і самопрезентацією (*Натомість прагнула доводити це щодня, щогодини невтомною працею <...>; Завжди підтягнута, точна, сумлінна, уважна до людей*) і под.

Час і людина, її оточення – це також важливий складник МЖ «портретний нарис». Для репрезентації середовища, у якому сформувалася і жила Оксана Коцюбинська, знаковими стають номінації осіб – *Микола Лисенко, Володимир Самійленко, Микола Чернявський, Борис Грінченко, Павло Тичина, Василь Еллан-Блакитний, Максим Горький*. Щодо Вероніки Кастро, то для глядача початку 1990-х рр. світ південноамериканської культури постав через імена актора *Хорхе Мартінеса* та чилійського співака *Адольфо Анхеля*, а також автора сценарію серіалу «Багаті теж плачуть» нікому до того не відомої жінки *Інес Родени*.

Автори портретних нарисів використовують як засіб підсилення аргументації висловлення самих персонажів творів про себе. Пор. самооцінку Оксани Коцюбинської: *Хочу знати багато <...> Хочу бути щасливою, хочу вміти помагати людям, хочу жити по-людському*. Водночас для самохарактеристики Вероніки Кастро використано уривки з її інтерв'ю: *Ненавиджу сигарети, – говорить актриса, – але ніяк не подолую себе. Не допомогли ї екстрасенси. Палю п'ятнадцять років. До алкоголю ставлюся спокійно, – продовжує Вероніка. – Улюблений напій – кава з молоком; Коли впала Берлінська стіна, я раділа, як дитя. А сьогодні – сумніви. Не знаю, не знаю. <...> Югославія, війна в Росії. <...> Політика не для мене! та ін.*

Отже, МЖ «нарис» поєднує ціннісно-аксіологічні та жанрово-стилістичні ресурси публіцистичного та художнього функціональних різновидів літературної мови, ширина медіа-топіків скорельована між двома різновидами МЖ – проблемним і портретним нарисами. Документальність і фактографічність перемережена

з різними градуйованими засобами емоційності та експресивності, соціокультурного наповнення відповідного часу створення МТ. Публіцистичний контент журналу «Жінка» насичений різноманітними часово, соціально, морально, етично маркованими складниками ціннісної картини світу.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : [учебное пособие] / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта ; Наука, 2010. – 224 с.
2. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд / С.Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
3. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты : сборник научных трудов. – Волгоград ; Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.
5. Кононенко В. Смысловая структура концепту / В. Кононенко // Семантика мови і тексту : матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 248–250.
6. Лисиченко Л.А. Рівні мовної картини світу і їх взаємодія / Л.А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 16. – С. 80–87.
7. Маленко О.О. Мовно-естетична репрезентація цінностей буття в динаміці української поетичної творчості : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.О. Маленко. – К., 2011. – 36 с.
8. Мацько Л.І. Стилістика української мови / [Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько] ; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
9. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В.И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8–69.
10. Солганик Г.Я. О языке и стиле газеты / Г.Я. Солганик // Язык средств массовой информации : [учеб. пособ. для вузов] / под ред. М.Н. Володиной. – М. : Академический проект ; Альма Матер, 2008. – С. 471–478.